

Een Rus is iemand die van berken houdt

**OLGA
GRJASNOWA**

**EEN RUS
IS IEMAND
DIE VAN
BERKEN
HOUDT**

roman

*Vertaald door
Josephine Rijnaarts*

De Bezige Bij Antwerpen

The translation of this work was supported by a grant
from the Goethe-Institut which is funded
by the German Ministry of Foreign Affairs.

Olga Grjasnowa
Oorspronkelijke titel: *Der Russe ist einer, der Birken liebt*
© Carl Hanser Verlag München 2012
© 2013 De Bezige Bij Antwerpen en Josephine Rijnaarts

De Bezige Bij Antwerpen
Nassastraat 37-41
B-2000 Antwerpen
info@debezigebijantwerpen.be

Vertegenwoordiging in Nederland
Uitgeverij De Bezige Bij
Van Miereveldstraat 1
NL-1071 DW Amsterdam
www.debezigebij.nl

Vertaling: Josephine Rijnaarts

Boekverzorging: Leen Depooter
Omslagbeeld: Getty Images
Foto auteur op omslag: René Fietzek
Zetwerk: Karakters, Gent

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd,
opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt,
in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën,
opnamen of op welke wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van
de uitgever.

ISBN 978 90 8542 492 5
NUR 302
D/2013/0034/858

Versjinin: Kom nou toch! Een heerlijk, gezond, Slavisch klimaat! Bos, een rivier... en ook berken. Vriendelijke bescheiden berken, mijn lievelingsbomen. Het is hier goed toeven. Alleen is het wel vreemd dat het station hier twintig werst vandaan ligt... En niemand weet waarom dat zo is.

ANTON TSJECHOV

Drie zusters

Eerste deel

I.

Ik wilde niet dat deze dag begon. Ik wilde blijven liggen en doorslapen, maar het gelach van de groenteverkopers en het geratel van de tram drongen door de openstaande ramen onze slaapkamer binnen. Ons huis stond niet ver van het station, wat vooral betekende dat je in onze wijk hele reeksen straten had die je beter kon mijden, vol goedkope warenhuizen en reusachtige pornobioscopen. We woonden er tussen een Chinese wasserij en een alternatief jongeren centrum met een publiek dat regelmatig in ons portiek plaste. Ons appartement was verwaarloosd en bouwvallig, maar ook goedkoop. Elke ochtend tegen vijf uur laadden vaders, broers en neven onder onze ramen hun bestelwagens uit, sloegen met de portieren, bouwden hun kramen op, dronken thee, kookten maiskolven en wachtten tot het drukker werd en ze met hun zangerige standaardroep hun fruit konden aanprijzen. Ik probeerde hun gesprekken te volgen, maar meestal ving ik alleen flarden op of ik viel weer in slaap.

Elias lag naast me: rusteloos, zijn lippen een beetje van elkaar, snelle bewegingen met zijn oogleden, een onregelmatig op- en neergaan van zijn buik. 'Vieze gore klotehomo, ik maak je af!' riep een dronkenlap onder ons balkon. De fruitverkopers lachten hem uit en spuugden zonnebloempitten op straat.

Elias werd wakker, draaide zich naar me toe en legde zonder zijn ogen te openen zijn hoofd op mijn buik. Zijn handen zochten de mijne. We bleven ineengestrengeld liggen tot er achter de muur een vreemde wekker afliep en mijn hand begon te slapen onder zijn gewicht. Toen ik er helemaal geen gevoel meer in had, stond ik op en ging douchen.

De keuken stond nog stampvol van gisteren, op de kachel potten en pannen met aangekoekte korsten, op het aanrecht stapels borden en halfvolle wijnglazen. De lucht rook naar uitlaatgassen en plakte als stroop op onze huid. Het zou de warmste dag van het jaar worden.

Elias zat aan de keukentafel, in zijn rechterhand een eetlepel muesli, op het bord voor hem kruimels en de helft van een wit broodje met een donkerrood laagje jam. Ik ging tegenover hem zitten, pakte de krant en bekeek zijn gezicht in plaats van te lezen. Hij had hoge jukbeenderen, blauwgrijze ogen en donkere wimpers, die een beetje te kort waren uitgevallen. Elias had de schoonheid van een jongetje. Hij vond het vervelend dat hij zo knap was, volgens hem zagen de mensen hem niet als persoon, maar als iemand die op een acteur leek van wie ze de naam even kwijt waren. Maar meer nog dan met zijn uiterlijk maakte hij indruk met zijn intuïtieve beleefdheid: op ongeduldige verkoopsters, die ineens niet meer op de klok keken, op giechelende schoolmeisjes, doktersassistentes, bibliothecarissen en op mij. Vooral op mij. Hij had de trekken van een gentleman-oplichter, vond mijn moeder. Maar juist vanwege die trekken, en omdat Elias op de een of andere ma-

nier wist hoe je je in een oriëntaalse familie gedroeg, hield ze van hem.

Hij schonk koffie op de muesli. Het wit loste op in het bruin, de rozijnen kwamen bovendrijven. Op de keukentafel, onder de krant, lag een opengeslagen kookboek, waaruit een vissenkop me vragend aanstaarde. Ik klapte het boek dicht.

‘Je bent vegetariër! Was je dat alweer vergeten?’ vroeg ik schertsend.

‘Ik kijk tenminste voor ik iets in de oven zet’, antwoordde hij geïrriteerd.

Hij maakte een toespeling op gisteravond: ik had geprobeerd een quiche te maken omdat ik wilde weten of het woord ‘quiche’ me stond, of het paste in mijn taalgebruik. Alsof ik een Franse actrice was die een Franse huisvrouw speelde, wachtend op haar Franse minnaar die als invalide thuiskomt uit de oorlog, een quiche voor hem bakkend zonder te weten of hij een arm of een been heeft verloren. ‘Quiche’ lag goed op mijn tong en het grammaticale geslacht van het woord beviel me: *la* quiche. Ik had zanddeeg uit de diepvries gekocht, dat zich als zoet deeg had ontpopt, en de quiche was niet te genieten geweest. In Frankrijk was dat deeg zoet noch zout. Elias had mijn quiche toch opgegeten, hoewel hij van mij niet zo beleefd had hoeven zijn, maar hij had nog altijd last van zijn opvoeding. Telkens als hij een hap had genomen, spoelde hij de quiche meteen met water weg.

‘Heb je mijn kniebeschermers gezien?’ vroeg Elias, terwijl ik op zoek naar de quiche de koelkast overhoophaalde.

‘Heb je ons avondeten gezien?’ vroeg ik.

‘Ik heb het in de vriezer gezet.’

‘Wat?’

‘Ik dacht niet dat je het nog zou eten.’

‘Dat je ook altijd de meelevende Duitser moet spelen,’ zei ik, waarop Elias grijnsde, de melk en de muesli naar me toe schoof en een kom voor me van de plank pakte. Ik ging zitten en legde mijn studiespullen – blocnotes, idioomlijsten, systeemkaarten en de woordenboeken die ik van A tot Z vanbuiten leerde – netjes op een stapel. Toen Elias weer aan tafel kwam, gaf hij een kusje op mijn hoofd, bij de haargrens, en herhaalde: ‘Heb je mijn kniebeschermers gezien?’

‘Dat heb ik toch al gezegd.’

‘Maar jij maakt altijd alles kwijt.’

‘Ik heb geen idee waar ze zijn,’ zei ik.

Hij zette het vaatwerk voorzichtig in de afwasmachine en zorgde dat de borden elkaar niet raakten.

‘Sinds wanneer voetbal jij eigenlijk? En met wie?’ vroeg ik.

‘Ik heb vroeger ook al gevoetbald.’

‘Straks breek je nog iets.’

‘Moet ik soms een allochtoon zijn om te mogen voetballen?’ vroeg hij en hij keek me recht aan.

‘Gebruik je dat woord nu weer?’ Ik probeerde mijn stem zo ironisch mogelijk te laten klinken, maar het lukte niet. Altijd als ik dat woord las of hoorde, kreeg ik een bittere smaak in mijn mond. Alleen de combinatie ‘allochtone achtergrond’ vond ik nog erger. Waar ik vooral een hekel aan had, waren de ermee samenhangende discussies, niet

alleen de publieke maar ook die tussen Elias en mij. In die gesprekken werd nooit iets nieuws gezegd, maar de toon was belerend en fel. Een van ons lokte tegenspraak uit, waarna we verstrikt raakten in loze beweringen en kritiek. Elias verweet mij dat ik gesloten was en ik hem dat hij te veel doorvroeg, dat was meestal het moment waarop hij van het algemene op het persoonlijke overstapte.

Elias keek beledigd, dus liep ik naar hem toe, hij legde zijn handen om mijn heupen. Aan zijn kin hing een donker-blond haartje. Ik haalde het weg. Elias legde zijn hoofd op mijn schouder, ik kuste zijn nek, duwde mijn rechterknie tussen zijn benen en knoopte mijn zomerjurk een stukje open, maar Elias schudde zijn hoofd en fluisterde in mijn oor: 'Ik ben al laat.'

Ik sloeg met mijn vlakke hand op het aanrecht, Elias keek me verwijtend aan en zei: 'Zo bedoelde ik het niet.'

'Mijn oma zei dat je altijd een schone onderbroek bij je moet hebben.'

'Waarom?'

'Voor als er iets gebeurt.'

'Je bent gek. Ik moet nu echt weg.'

Toen Elias vertrok, liep ik mee naar de trap en keek hoe hij naar beneden rende. Vaak nam hij twee treden tegelijk, soms ook drie. Hij liep nooit gewoon, hij holde en sprong. Ik zette koffie en begon te studeren.

II.

Achter de informatiebalie zat een verpleegster, die ondanks de hitte een lange trui aanhad. Haar bleekheid accentueerde haar vlammenkleurige haar, dat in een strenge knot strak naar achteren was gebonden. Met een zoetzuur lachje zei ze dat ik me niet nodeloos zorgen moest maken en op moest houden met vragen stellen. Ik had de hele weg naar het ziekenhuis gerend, zodat ik nu bezweet en buiten adem met een rood hoofd voor haar stond. Elias werd geopeerd.

Ik ging in de wachtkamer zitten. Op de achtergrond speelde een radio. Ik vertaalde het nieuws simultaan in het Engels en de reclame in het Frans. In Kaboel was een bom ontploft, in Gaza vielen schoten en in Portugal brandden de bossen. Bondskanselier Merkel was op staatsbezoek. Ik bladerde in een oude *Vogue* om het wachten te bekorten met mode. Handtassen. Sieraden. Oogschaduw. Van alles. Ik las over de trends van afgelopen november: bontjassen en bloemetjespatronen. Toen scheurde ik de eerste bladzijde los, vouwde hem op en stopte hem in mijn tas. Ik scheurde de derde bladzijde los, vouwde hem op en stopte hem in mijn tas. Ook de vijfde bladzijde scheurde ik los, vouwde hem op en stopte hem in mijn tas. Voor bladzijde honderdzeven was in mijn tas geen plaats meer.

Een arts kwam glimlachend op me af. Hij was lang en had een brede rug, zijn haar was zorgvuldig naar achteren gekamd. Ter begroeting nam hij mijn hand in de zijne en hield hem iets te lang vast. Hij had bruine, wakkere ogen. De geur van ontsmettingsmiddelen, verrotting en oude mensen sloeg me tegemoet. Ik snakke naar adem. De arts legde zijn hand op mijn arm, de opdringerigheid van dat gebaar verbaasde me. Hij zei iets, maar ik verstond hem niet en moest vragen wat hij gezegd had.

‘Spreekt u Duits?’ vroeg hij langzaam en overdreven articulerend.

‘Natuurlijk’, antwoordde ik.

‘Mijn naam is Weiß. Assistent-arts Weiß. Bent u familie van Elias Angermann?’

‘Ik ben zijn vriendin.’

‘Dan mag ik eigenlijk niet met u praten.’

‘Dat is vast geen probleem.’

Hij dacht even na, de beslissing leek hem zwaar te vallen. Ten slotte knikte hij en zei: ‘Vooruit dan maar. Hoe heet u?’

‘Maria Kogan.’

Hij bekeek me van top tot teen. ‘Uw achternaam klinkt een beetje ingewikkeld, mag ik u Maria noemen?’

‘Nee.’

Hij haalde zijn schouders op en legde met toenemend stemvolume uit dat er bij Elias een femurschroef was aangebracht, een intramedullair implantaat, dat ze het dijbeenbot hadden gestabiliseerd met metalen platen en dat Elias veel bloed had verloren. Op zijn doktersjas zaten bloedspatten en ik vroeg me af of het Elias’ bloed was of dat

van de patiënt voor hem. Ik knikte en trok de deur van de verkoopkamer naar me toe. De genezing zou lang duren, galmde het achter me.

De kamer was leeg, op een stoel en een door monitoren en slangen omgeven bed na. De gordijnen waren dicht, ik opende ze op een kier en er viel een lange lichtstreep op de grond. Ik legde mijn hand op het hek van zijn bed. Elias zag er vaal uit, alsof er geen druppel bloed meer in zijn lichaam zat. Op zijn lippen had zich een dunne witte korst gevormd. Hij mompelde mijn naam en keek langs me heen. In zijn bovenbeen zat een drain.

Ik boog me over hem heen en rook de geur van koud zweet. Ik kuste zijn voorhoofd, streelde zijn haar. Hij kreunde. Ik strekte mijn hand uit naar de zijne, maar toen ik het infuus op zijn handrug zag, aarzelde ik en trok mijn hand terug.

‘Het gaat niet goed met me’, zei Elias, zo zachtjes dat het onmogelijk voor mij bestemd kon zijn, en ik moest ineens denken aan zijn constatering, een hele tijd geleden, dat er maar twee scholen waren: *old school* en de *Frankfurter Schule*.

Ik bleef tot ’s avonds laat. Elias draaide zijn hoofd koortsig van de ene naar de andere kant. Af en toe drong er een ‘ben je er nog?’ door zijn rusteloze halfslaap heen.

’s Avonds kookte ik soep uit een pakje en ik belde zijn ouders. Er werd niet opgenomen. Ik overwoog Elke op haar mobiel te bellen, maar op hetzelfde moment hoorde ik mezelf al een boodschap inspreken. ‘Met Masja. Hoi.’ Ik zweeg even en beet op mijn lippen. ‘Elias is uitgegleden bij

het voetballen. Zijn dijbeen is gebroken. Hij ligt in het ziekenhuis.' De zinnen kwamen er maar moeizaam uit, het had me in geen tien jaar zoveel moeite gekost om Duits te spreken als die avond. Elke belde midden in de nacht terug. Of het erg was. Nee, verzekerde ik haar. Ze kon de zaak niet alleen laten, zei ze. Het zat elke avond vol. Ik antwoordde dat ik toch bij hem was. Elke zei dat ze zou proberen zo snel mogelijk te komen. Ik ben toch bij hem, antwoordde ik.

Ik pakte een tas voor Elias, legde een stapeltje ondergoed, T-shirts en de enige pyjama die hij rijk was in de tas en stopte er zijn toilettas, zijn camera, een schetsboek en houtskoolstiften bij.

De andere patiënten op de kamer keken naar middagtalkshows. De televisiegeluiden vermengden zich met gespreksflarden en gelach, met het ritselen van snoeppapier-tjes en tijdschriften, met het piepen van schoenen en het rammelen van eetkarren op de gang.

Elias lag in het midden, aan weerszijden geflankeerd door een ander ziekenhuisbed. Naast ieder bed stond een tafeltje. Op de tafeltjes van zijn kamergenoten lagen chocoladerepen, opengescheurde pakken koekjes, zakken winegums, sudokubboekjes, sigaretten en tijdschriften. Ik zei iedereen gedag, maar niemand nam notitie van me.

Elias lag bleek en met doffe ogen in zijn ziekenhuisbed. Ik trok mijn mond in een glimlach en liep naar hem toe. De reistas zette ik naast zijn tafeltje en ik somde op wat ik had meegebracht. Het lijkt wel Kerstmis, gekscheerde Elias uitgeput.

Verdoofd door medicijnen lag Elias het grootste deel van de tijd te slapen. Hij bewoog zich amper. Ademde alleen in en uit. Ik zat naast zijn bed en schildte zure appels, peren en een mango, waarvan het sap aan mijn vingers kleefde. Ik dronk koffie en verdween naar de badkamer, waar ik koud water tegen mijn gezicht gooide om mijn tranen en een opkomende hoofdpijn te bezweren. De ochtend en de middag gingen voorbij. De zon ging tergend langzaam onder, buiten werden de schaduwen langer en Elias' hand lag in de mijne.

De volgende dag maakte hij al foto's van de ziekenhuiskamer, van zijn wond, die ik niet aan kon zien, en van mij. Zijn kamergenoten wilden ook op de foto. Ze hadden zitten kaarten en drongen ons nu een gesprek op. Een professional, die kans mochten ze zich niet laten ontgaan, zei Heinz, toen hij hoorde dat Elias fotografie had gestudeerd.

Heinz was in militaire dienst geweest en Rainer was monteur. Sommige dingen zouden ze nu anders doen. Een paar maar, hè, niet veel. De man in het bed links van Elias schraapte zijn keel en zei dat hij mij een compliment moest maken, want ik sprak beter Duits dan alle Russische Duitsers die hij tot nu toe op zijn werk was tegengekomen, en dat terwijl ik nog bijna niets had gezegd. Heinz begon over zijn krijgsgevangenschap – tot Elias hem vroeg stil te zijn. Daarna vroeg Elias ook mij stil te zijn.

Het was drukkend warm, het asfalt reflecteerde de hitte, zelfs 's nachts koelden de straten niet af. Ik stapte voor de ziekenhuispoort van mijn fiets en wiste het zweet van mijn

voorhoofd. Ik liep een poosje met mijn fiets aan de hand, alle fietsenrekken waren vol. Toen vond ik toch nog een plekje, ik wurmde mijn fiets erin, de groene fiets links van me viel om en ik zette hem onhandig weer overeind.

Het ziekenhuis, een langgerekte laagbouw met een gevel van natuursteenplaten, stond in een rustige woonwijk met een snelheidslimiet – een volstrekt ambitieus en op medische functionaliteit gericht gebouw. De assistent-arts die de dag ervoor bij Elias de drains had verwijderd, stond bij de ingang van de afdeling Orthopedie te roken. Hij had donkere kringen onder zijn ogen en zijn haar zat in de war. Ik had hem gistermiddag in het ziekenhuis al gezien en hij zag eruit alsof hij vannacht had doorgewerkt. Hij knikte naar me en ik vertraagde mijn pas en bleef aarzelend bij hem staan. Hij hield me zijn pakje sigaretten voor, dat lichtblauw was en waar Arabische letters op stonden. Ik bood hem een croissant aan. Hij blies de rook uit en deed een greep in de zak. De huid van zijn hand was ruw, zijn nagels waren gelig van de nicotine.

‘Bent u pas geleden op filtersigaretten overgestapt?’

‘Eigenlijk niet. Ik heb ze van een patiënt.’ Hij keek naar het pakje, draaide het een paar keer om en streek met zijn duim over de Arabische letters, alsof hij ze nu pas zag.

‘Ik kan niet lezen wat er staat’, zei hij.

Ik vertaalde het voor hem.

Hij zuchtte en bleef naar het pakje kijken.

‘Die patiënt is gistermiddag gestorven. We roken op dit moment zijn laatste sigaretten op.’

Ik verslikte me in de rook en moest hoesten.

Hij draaide het pakje nog een paar keer om en stopte het ten slotte weer in zijn broekzak. Toen nam hij een hap van de croissant, kruimels vielen als roos op zijn doktersjas en zijn blik ging heen en weer tussen zijn croissant en mij. 'U hoort bij de heer Angermann?'

Ik knikte.

'Hij had vanochtend een vlekje.'

'Sorry, wat had hij?'

'Een vlekje.'

'Op zijn longen?'

'Hoe komt u daar nou bij?' De arts schoot in de lach. 'Welnee, bij de operatiewond, een vlekje, dat komt wel vaker voor, maakt u zich geen zorgen.'

Hij gaf een kameraadschappelijk klopje op mijn rug en verdween in het gebouw.

's Avonds etterde de wond, de wondafscheiding verspreidde een zoetige, bijtende geur, die me aan het Russische parfum *Varsjavjanka* deed denken en me braakneigingen bezorgde. Elias' camera lag op het nachtkastje, hij lag met zijn gezicht naar de muur en had koorts. We hadden gebeld voor de zuster, maar ze liet eerst op zich wachten en stond toen zo plotseling in de kamer, dat ik even dacht dat het een spook was. De zuster droeg een kort verpleegstersjasje en lachte een stralende beugel bloot. Op een van haar gelig verkleurde snijtanden fonkelde een blauw strassteentje. Weinig serieus. Ze had haar handen in haar zij gezet en haar hoofd in de nek geworpen. Haar ogen vlamden van onverzettelikhed. Ze praatte snel, met een diepe stem, en zei

dat Elias zijn bed uit moest. Ik vond dat niet zo'n goed idee, maar moest de zuster heimelijk gelijk geven toen ze luidruchtig en wild gebarend te kennen gaf dat ik er geen verstand van had.

De verpleegster dirigeerde Elias overeind: 'Vooruit, jongeman, opstaan!'

Elias beet op zijn lippen en ging staan. Ik zag de pijn op zijn gezicht en begon te schreeuwen tegen de verpleegster. Mijn woorden klonken schrill.

'Het is voor zijn eigen bestwil', schreeuwde ze terug.

Toen Elias een stap zette, kreunde hij, maar hij ging niet zitten. Hij stond pijn te lijden en de zuster knikte hem bemoedigend toe. 'Volhouden, volhouden.'

Elias zette weer een stap, ditmaal muisstil. Al het bloed was uit zijn gezicht weggetrokken.

'Ziet u niet dat hij pijn heeft?'

'Pijn hoort bij het leven. Neem dat maar van mij aan, ik werk hier al twintig jaar!'

'Dat is dan twintig jaar te veel!'

'Masja, laat nou maar!' Op Elias' voorhoofd vormden zich zweetdruppeltjes, zijn adem ging snel en onregelmatig. Hij zette een wankel stap in de richting van het bed, zocht houvast, zoog hoorbaar lucht naar binnen en klampte zich met beide handen aan de bedstijl vast. Ik duwde hem zachtjes omlaag. Hij gaf mee en liet zich door mij weer op het bed zetten. Ik legde mijn hand tegen zijn wang, die ruw en tegelijk gloeiend heet was. In zijn ogen stonden tranen en in de mijne ook.

Ik ging voor Elias staan en was tot alles bereid. Maar Elias trok me naast zich op het bed en zei zwakjes tegen de verpleegster: ‘Gaat u alstublieft weg.’

‘Zoiets heb ik nog nooit meegemaakt.’ De vrouw beende de kamer uit en smet de deur achter zich dicht.

Elias legde zijn hoofd op mijn schouder, ik hielp hem terwijl hij ging liggen. Hij trok zijn benen op tegen zijn buik en draaide zich naar de muur. Even later begon hij over zijn hele lichaam te rillen. Ik streelde zijn haar, hij reageerde niet. Ik rende de gang op en sleurde de eerste de beste verpleegster die ik tegenkwam mee naar de kamer. Ze haalde het verband van Elias’ wond en trok snel het gordijn rond zijn bed dicht, hoewel de twee andere bedden leeg waren. De wond zag er slecht uit.

Elias werd naar Radiologie gestuurd en toen ze hem terugbrachten, kromp hij nog steeds van pijn. De artsen wachtten op de uitslag. Uiteindelijk kwam de specialist binnen, een kleine man met een kaal hoofd en een dikke buik. Hij werd gevolgd door een tiental braaf knikkende studenten, want we bleken ons in een opleidingskliniek te bevinden. De specialist onderzocht de wond, op zijn voorhoofd verschenen rimpels. Na hem bogen de studenten in de medicijnen zich over Elias heen, sommige trokken een gezicht vol walging, andere duwden hun collega’s opzij om de wond beter te kunnen bekijken. Ik stond in de hoek en kon Elias niet zien, maar ik rook de geur van de wond.

Elias, lijkbleek, niet meer aanspreekbaar, werd ’s ochtends vroeg weer naar de operatiekamer gebracht. Zijn ouders

waren bij het krieken van de dag van huis vertrokken en nu zaten we samen in het cafeteria te wachten. Zijn vader met grove poriën op zijn neus – wat een beestachtig gezicht had die man. Zijn moeder had bolle wangen en stevige bovenarmen; ze zaten allebei achter een volle kop koffie en van huis meegebrachte boterhammen.

Horst las in *Der Spiegel*, Elke en ik keken uit het raam. De lucht was grijs, het weer was plotseling omgeslagen, het waaide en miezerde. Nu eens was het de vader die mij vanuit zijn ooghoeken gadesloeg, dan weer de moeder. Ik bekeek hun gezichten en dacht aan Elias' kinderfoto's, Elias op zijn eerste schooldag, Elias bij de kerstboom en Elias op zijn veertiende bij de *Jugendweibe*, de plechtige opname in de socialistische maatschappij – een bleek, schuw kind. Toen ze me allebei tegelijk aankeken, begon ik me voor mijn kleren te schamen, ik schaamde me dat ik me had opgemaakt en op hakken liep, hoewel ik de nacht in het ziekenhuis had doorgebracht en me gisterochtend voor het laatst had opgemaakt. Elke schraapte haar keel en keek op de klok, Horst ritselde zenuwachtig met het tijdschrift.

We zaten bij een raam dat uitkeek op een smalle, lege straat. Mijn blik bleef rusten op een grijs hoopje midden op de rijweg. Eerst dacht ik dat het een plastic zak was, maar plastic zakken zijn zelden grijs. Toen dacht ik aan een knuffelbeest. Ik verontschuldigde me, waarbij ik mijn kopje iets te luidruchtig op het schoteltje zette, en zei dat ik naar de wc moest. Bij de wc's liet de spiegel niet veel moois zien: mijn neus glom, wat een nadelig effect had op de grootte

en de welving, mijn mascara was uitgelopen. De arts had niet kunnen zeggen hoelang de operatie zou duren.

Ik stond op straat en ademde oppervlakkig om tot rust te komen. Er stond een koude wind en mijn handen trilden. Een poosje bestudeerde ik mijn adem, toen zag ik het beest. Het was een konijn en het leefde nog, in elk geval ging zijn borstkas onregelmatig op en neer. Ik kende maar twee gebeden: het Onzevader en het Hoor Israël. Het Onzevader had geen zin en het sjema jisrael alleen zou niet genoeg zijn. Ik zou het met God op een akkoordje gooien. Elias tegen het konijn, Hij moest het dier laten sterven en niet Elias. Ik vond het heel spijtig dat ik niet godsdienstig was en niets indrukwekkenders te bieden had dan: 'Hoor, Israël: de Here is onze God; de Here is één! Gij zult de Here, uw God, liefhebben met geheel uw hart en met geheel uw ziel en met geheel uw kracht. Wat ik u heden gebied, zal in uw hart zijn.' Ik wiegde onder het bidden heen en weer, zoals ik orthodoxe Joden op tv had zien doen. Niet Elias. Alstublieft niet. Niet. Niet. Ik zou het konijn begraven en de konijnenkaddisj uit mijn hoofd opzeggen.

Ik bad tot God of Hij het konijn meteen wilde doden. Het konijn bleef ademen, nergens was een auto te bekenen. Ik tilde het konijn voorzichtig een beetje op, het had geen zichtbare verwondingen. Maar zijn oren hingen slap, zijn vel zat vol straatvuil en zijn rode ogen waren zogoed als dood. Voor zover de dood te voorspellen valt aan de hand van een rode oogkleur. Stel dat hij helemaal niet gewond was, dat hij alleen even was gaan liggen?

Ik legde het konijn weer neer en zei nogmaals het sjema jisrael op. Rechts van me passeerde een kleine Opel. Elias' ouders sloegen me gade, ik zag ze door het raam van het cafetaria op me neerkijken. Ik voelde paniek opkomen en zocht een steen. Hier liggen toch helemaal geen stenen, schoot me door het hoofd. Maar het ging om Elias. Ik liep verder de straat in en zag bij de bushalte een paar losse stenen liggen. Een goed teken. Ik pakte de eerste de beste steen.

Toen ik terugkwam, leefde het dier koppig door. Hoe moest je een konijn ook het geloof uitleggen? Ik ging op mijn hurken zitten en aaide zijn kop. Hij was zacht en nat en reageerde niet op mijn aanraking. Mijn hand trilde. Ik ging staan en haalde uit, de steen kwam naast de konijnenkop terecht. Ik raapte de steen weer op en ik had het gevoel dat het dier me aanstaarde. Ik vroeg het konijn om vergiffenis en liet de steen opnieuw neerkomen, deze keer was het raak, de schedel barstte, de hersenen liepen eruit en vermengden zich met bloed en botsplinters. Ik wendde mijn hoofd af en onderdrukte een opkomend gevoel van misselijkheid.

Toen ik weer naar Elias' ouders in het cafetaria liep, probeerde ik mijn voeten zachtjes neer te zetten en mijn hoge hakken niet op de marmeren trap te laten klakken. Mijn handen waren rood van de kou.

De operatie was geslaagd, deelde dokter Weiß, de assistent-arts, ons mee. Hij stond wijdbeens voor ons en schudde Horst en Elke glimlachend de hand. Ik stond erbij en keek

naar Elias. Hij lag roerloos op het bed. In zijn bovenbeen zat nu een nog langer stuk metaal. Over drie weken zou hij waarschijnlijk naar huis mogen. Daarna zou de behandeling ambulantly worden voortgezet. De regen sloeg tegen het raam, op straat snelden voorbijgangers langs, onder een opgestoken paraplu op de vlucht voor het weer.

III.

Mijn moeder bleef maar bellen of ze moest komen en ik bleef nee zeggen. 's Zondags kwam ze toch en ze had de restjes van het verjaardagsmaal van mijn vader meegebracht. Ik zette twee borden op tafel en legde er mes en vork naast, het eten zelf liet ik zonder het op te warmen in de tupperwaredozen zitten. Mijn moeder keek me bezorgd aan, ik staarde moe terug. Ze wilde alles over Elisja's diagnose weten. Mijn ouders hadden zich een hele tijd suf gepiekerd hoe ze Elias' naam konden russificeren, op zoek naar een liefdevolle verkleinvorm waarin ze hun genegenheid kwijt konden. Toen mijn vader uiteindelijk 'Elisja' riep, klapte mijn moeder in haar handen van blijdschap – vanaf dat moment hoorde Elisja erbij.

We aten zonder iets te zeggen. Ik vond dat niet onprettig, maar mijn moeder kon na een tijdje niet meer tegen de stilte en begon over haar werk te praten. Ze gaf pianoles – ze was begonnen op een muziekschool en had later een aanstelling op de academie gekregen. Ook zij had aanvankelijk problemen gehad met het nieuwe systeem: door haar opleiding aan een conservatorium in de Sovjet-Unie had ze bepaalde professionele normen waaraan ze geen concessies wilde doen. Toen de vader van een van haar eerste leerlingen, een dominee, zich bij haar beklagde dat zijn dochter geen plezier had in het muziekonderwijs,

kreeg mijn moeder hartkloppingen en klamme handen. Ze had tot dan toe niet geweten dat plezier het doel van de kunst was. Zeker van een dominee had ze zoiets niet verwacht. Muziek werd in de Sovjet-Unie als iets heel serieus beschouwd, net als ballet en beeldende kunst. Anders dan in Duitsland kon ieder kind naast de lessen op school een professionele en vooral kosteloze artistieke opleiding krijgen, zolang het kind tenminste bereid was hard te werken, en mijn moeder begreep niet waarom iemand dat niet zou willen.

Vroeger, toen ze nog jong, knap en succesvol was en voordat ze in een lichtzinnige opwelling met mijn vader was getrouwd, stond er bij ons in de kamer een concertvleugel. Als ze een optreden had, oefende mijn moeder dagenlang. Uit hygiënische overwegingen en vanwege de politieke situatie ging ik maar een paar weken naar de kleuterschool. Daarna bleef ik binnen en zat ik vaak onder de piano naar mijn moeder te luisteren.

Als ik mijn ouders nu ontmoette, verzekerde ik hun altijd dat het goed met me ging. Ik vertelde over mijn studiebeurzen, zomeracademies, stages en verblijven in het buitenland, ik vertelde over mijn plannen, waar ik zou gaan werken en hoeveel ik dan zou verdienen. Ik vertelde over Sami en later over Elias, en mijn ouders geloofden alles, want ik speelde mijn rol goed. Bij het vlees, lamsvlees met gestoomde kastanjes en gedroogde vruchten, en de dolma, met rijst, lamsgehakt, fijngehakte uien en noten gevulde druivenbladeren, zat mijn moeder te lachen. Ik vertelde haar ziekenhuisanekdotes, die ik al pratend verzon.

Toen ze eindelijk wegging, liet ze granaatappels, sinaasappelen, peren, bananen, bladerdeeghapjes en het laatste stuk chocoladetaart op tafel achter. Ik zette de televisie aan, op het scherm flikkerde de herhaling van een of andere detective. Alles wees er in Hannover op dat een vrouwelijke inspecteur op het punt stond een liefdesnacht met een zuiders type door te brengen. Ik zette het geluid op volle sterkte en ging onder de douche. Zo grondig mogelijk schrobde ik niet alleen dode huidcellen maar ook de ziekenhuislucht van me af. Ik probeerde me Elias' lichaam zonder schroeven en het lange litteken op zijn bovenbeen voor de geest te halen. Daarna stelde ik me voor hoe ik in het trappenhuis tussen dichtslaande deuren, kookluchtjes en kindergeschreeuw een vrouw kuste en mijn hand tussen haar dijen stak. Nog voordat de moordenaar was gevonden, zat ik op de bank mijn benen in te smeren met crème. Ik had een vermoeden wie het gedaan had en wachtte op de ontknoping.

De display van de wekkerradio gaf vier uur aan. Ik had kramp in mijn buik, een vieze smaak in mijn mond en een zere nek. Met tegenzin sleepte ik me naar de badkamer en zocht het doosje tampons. Onder de warme straal van de douche waste ik het bloed af. Daarna sloeg ik een mintgroen badlaken om me heen en ging weer naar bed.

Het was stil in huis. Ik vroeg me af of ik de voordeur op slot had gedaan, of het normaal was dat de koelkast zulke rare geluiden maakte en waarom de burens nu al met zoveel kabaal door het trappenhuis stampden. Om vijf uur

's ochtends besloot ik dat het geen zin meer had nog langer te blijven liggen. Ik raapte het eerste het beste kledingstuk van de grond, een rood-witgeruite zomerjurk die tot net over mijn heupen viel, zodat ik eruitzag als een te hard gegroeid kind. Ik bond mijn haar in een staart en liep naar de keuken. Ik probeerde te bedenken wat ik allemaal zou kunnen doen nu Elias er niet was, maar er wilde me niets te binnen schieten en van de weeromstuit deed ik ook de dingen niet meer die ik automatisch deed als hij er wel was. Overall lagen en stonden opengescheurde verpakkingen, kranten, gebruikte kopjes en bakjes, de vuilnisemmer pulde uit en natuurlijk scheidde ik het huisvuil niet in papier, glas, kunststof, organisch materiaal, metaal, elektrische apparaten en restafval. Ik zette de radio aan en vertaalde het ochtendnieuws in het Frans terwijl ik de espressokan omspoelde en een stuk afbakstokbrood weekte in een kom houdbare melk. Ik schrok toen de telefoon ging en verslikte me in het stokbrood. Op de display verscheen Elisja's nummer.

'Al wakker?' vroeg ik verbaasd.

'Wat dacht jij dan? We worden om zes uur gewekt voor de visite. Die lui gapen je aan alsof je een konijn bent dat net uit een hoge hoed is getoverd. En als je onder de tovertruc doorslaapt, komen ze terug.'

'Hoe gaat het met je?'

De telefoonlijn ruiste.

'Heb je pijn?' vroeg ik.

'Nee', antwoordde hij.

We wisten allebei dat hij loog.

‘Zou je vandaag wat eerder kunnen komen?’ vroeg hij aarzelend.

‘Ja, hoor.’ Ik probeerde hartelijk te klinken, terwijl ik op hetzelfde moment bedacht dat ik vandaag nog college had. Maar toen was het al te laat. Ik had al het al beloofd.

‘Dank je wel.’

‘Graag gedaan, moet ik iets voor je meebrengen?’

‘Warme kleren, het raam staat hier altijd open, dat moet ook wel.’ Hij mompelde iets wat ik niet verstond en vervolgde toen op normale toon: ‘Het liefst een sjaal en een trui, die zwarte en die lichtgrijze kasjmieren.’

‘Wil je iets te eten?’

‘Alsjeblieft niet, ik word hier vetgemest. Ik voel me al dik worden. Maar je kunt wel die boeken en het objectief uit de commode meebrengen, eerste la links, maar deze keer wel graag het goede.’

‘Je hoeft toch verdomme je hele uitrusting niet daar te hebben, of wel soms?’

Ik hing op en probeerde de inmiddels geweekte stukken witbrood uit de mueslikom te vissen, maar het was eenvoudiger ze met melk en al op te drinken. Ik was woedend, op Elias, op mezelf, op de hele wereld.

Ik liep langzaam door de gangen van de bibliotheek van de kunstacademie, die heel anders was dan de bibliotheek van mijn faculteit. Af en toe pakte ik een boek van de plank en bladerde door de reproducties van Vlaamse meesters en de documentatie van happenings. Toen ik met de catalogus van de tentoonstelling van *Sonic Youth* in mijn handen

stond, vroeg ik me af of ik het in mijn leven wel goed had aangepakt. Voor talen hoef ik betrekkelijk weinig moeite te doen, de structuur heb ik snel door en ik heb een goed geheugen, maar de laatste jaren had ik me met weinig anders beziggehouden dan het leren van vakidioom en grammaticale constructies. Ik was gedisciplineerd en verlangde naar succes. Op school had ik Engels, Frans en een beetje Italiaans geleerd, waarna ik een jaar als au pair in Frankrijk had gewerkt om mijn Frans te verbeteren. Daarna had ik me ingeschreven voor een tolkenopleiding en in mijn vrije tijd Italiaans, Spaans en een beetje Pools geleerd, maar voor de Slavische talen had ik nooit veel enthousiasme kunnen opbrengen. Toch had ik een semester aan de Lomonosov-universiteit in Moskou gestudeerd, en ik had stage gelopen bij internationale organisaties in Brussel, Wenen en Warschau. Dankzij een studiebeurs had ik de meeste van mijn bijbaantjes kunnen opzeggen. Overigens kon ik toen al terugkijken op een tamelijk lang arbeidsverleden en was ik gewend geraakt aan het gebruik van Ritalin en andere middelen die het leren vergemakkelijkten. Ik rondde mijn eerste studie binnen de voorgeschreven tijd af en begon cursussen Arabisch te volgen. Sami was een goede leraar, maar hij ging terug naar de Verenigde Staten. Een jaar later ontmoette ik Elias.

We hadden nog maar net twee maanden verkering toen we besloten op reis te gaan. We waren bijna vier maanden onderweg, we reisden door Frankrijk naar Italië, van daaruit naar de Balearen en naar Spanje, daarna naar Marokko, Egypte en Turkije. Tijdens die reis maakte Elias foto's voor zijn afstudeertentoonstelling. Toen we terug

waren, verdween hij in zijn donkere kamer en ik schreef me in voor twee masterprogramma's: tolkwetenschappen en arabistiek.

De bibliothecaris droeg een grote hoornen bril en staarde naar mijn T-shirt. Ik schoof hem de boeken toe. 'Het spijt me zeer, maar ik moet het gewoon kwijt: ze zijn heel mooi, je borsten, bedoel ik.'

Ik keek hem in de ogen, ze waren kil en grijs. Hij voelde zich blijkbaar op zijn gemak, maakte geen verlegen of betrapte indruk en overhandigde me de boeken met een glimlach. Waarschijnlijk had hij zijn eigen seksisme gedeconstrueerd en dacht hij nu dat hij zich alles kon veroorloven. Ik wilde de zware stapel kunstmonografieën op zijn vingers laten vallen, maar hij trok zijn handen op tijd weg. Daarop speelde ik met de gedachte hem in zijn gezicht te spugen, maar dat leek me te theatraal.

Ik was zo woedend dat ik te voet naar de universiteit ging. Ik hoopte ondertussen tot bedaren te komen. Het was een uur lopen, ik moest door de overvolle binnenstad en de bankierswijk. Onderweg werd ik drie keer aangeklampt met het verzoek om een gift voor een goed doel, er werd zes keer naar me gelachen, twee keer werd me om een sigaret gevraagd, drie keer om een euro, en een oude hippie vroeg een tantramassage. Ik kwam te laat op college en mijn Franse vertaling liet te wensen over. Mijn hoofd stond die dag toch al niet naar 'Simultaan tolken Frans-Duits III', een '*Introduction à la problématique des techniques industrielles*' en het vertalen in het algemeen.

Mijn professor verzocht me op zijn spreekuur te komen. Tijdens mijn hele studie had ik nog nooit minder dan een zeven behaald, en die zeven was een ongelukje geweest in het eerste semester. Vanmiddag zou hij tegenover me zitten, in zijn blauwe kopje roeren en me aansporen mijn best te doen. Daarna zou hij informeren naar de wijnbouwgebieden in Azerbeidzjan en het betreuren dat ik zo laat andere talen had geleerd, ik was nu eenmaal geen *native speaker*, daar was niets aan te doen. En ik zou op mijn beurt zwijgend in mijn ongezoete thee roeren en hem niets vertellen over de uitstekende cognac uit de streek rond Ganja, want die cognac is niet verkrijgbaar in sierlijke flessen en je vindt hem ook niet in een delicatessenzaak in de Fressgass in Frankfurt, alleen in Ganja, en ook daar alleen in kleine jerrycans, die uitsluitend naar kenners en familie worden gestuurd. Evenmin zou ik tegen hem zeggen dat ik het Azerbeidzjaans misschien niet van mijn ouders maar wel van onze burens had geleerd, en dat ik het vloeiend en zonder accent had gesproken tot we naar Duitsland emigreerden en ik het niet meer in praktijk kon brengen. Zoals ik ook niet zou zeggen dat ik in Azerbeidzjan vanaf mijn vijfde een privéleraar Engels en een privéleraar Frans had gehad en dat mijn moeder voor die lessen een diamanten ring van haar moeder had moeten verkopen. Ook zou ik de opmerking inslikken dat mensen die geen stromend water hebben niet per definitie onderontwikkeld zijn, want mijn professor was mijn professor en hij had Foster Parents-kindjes in Afrika en India. Zijn multiculturalisme manifesteerde zich in congresshallen, conferentiegebouwen en dure hotels.

Integratie was voor hem het streven naar minder hoofddoeken en meer huid, het zoeken naar een exclusieve wijn of een ongebruikelijk reisdoel.

Toen ik in het ziekenhuis aankwam, was ik nog woedender. Rainer zei dat Elias was opgehaald voor onderzoek en Heinz voegde er met een knipoog aan toe: 'Het kan wel even duren. Maar blijf gerust hier. Wij hebben alle tijd voor je.' Ze lachten.

Ik kwakte de boeken op het tafeltje en vertrok meteen weer. Rond de verschillende afdelingen lag een parkje, maar daar had je geen rust, bijna alle banken waren bezet met oude mensen, en rolstoelen verdrongen elkaar op de smalle paadjes. Ik ging op de enige bank zitten die vrij was en stak een sigaret op. Nog geen vijf minuten later kwam een frêle oude vrouw met een bonte hoofddoek en gouden snijtanden naast me zitten. Ze haalde een zakje zonnebloempitten uit haar ziekenhuispyjama, kraakte ze tussen haar tanden en spuugde de lege schillen pal voor mijn voeten op de grond.

'Binnen mag het niet meer. De burens beklagen zich bij de dokter.'

Ik antwoordde in het Russisch, waarna haar gezicht opklaarde. Ze zwaaide met het zakje zonnebloempitten voor mijn gezicht heen en weer.

'Ben je verloofd?'

'Nee.'

'Heb je een vriend?'

Ik knikte en ze spuugde vergenoegd een lading schillen uit.

‘Toen ik zo oud was als jij, was ik al getrouwd.’

Ik haalde mijn schouders op.

‘Hoe vaak?’

‘Wat zegt u?’

‘Hoe vaak?’ herhaalde ze. ‘Hoe vaak slaat hij je? Slaat hij hard, uit alle macht?’

‘Hij slaat niet.’

‘Ze doen het allemaal. Ik ben door mijn man geslagen. Door mijn schoonmoeder. Die sloeg het hardst. Die kon me toch slaan! Maar mijn schoondochter kon er ook wat van. Ik heb wel twee jaar in het ziekenhuis gelegen.’

‘Twee jaar?’

‘Ja. Twee jaar.’

‘Op welke afdeling?’

‘Op de sovjetafdeling natuurlijk, net als iedereen. Wat is dat voor vraag?’

‘Was het een gesloten afdeling?’

‘Nee, ik ben niet gek, hoor. Wat denk je wel? Ik was zwanger, van de zevende.’

Ik zei niets.

‘Zes is toch meer dan genoeg! Ik zei tegen hem dat hij van me af moest blijven, maar hij ging gewoon door.’

Ik knikte.

‘Ik had geen zin meer. Toen ben ik op de kast geklommen en naar beneden gesprongen. En toen zijn alle organen uit mijn buik gevallen en hebben ze me opgenomen. En nu ben ik weer opgenomen.’

IV.

Ik kende de man die bij de kassa het kleingeld in zijn hand stond te bekijken. Zwarte jas en zilvergrijs haar, zorgvuldig rond de hoekige schedel geschikt. Ik zag hem niet meteen, pas na een tijdje viel mijn blik op zijn licht wippende gang en de spitse neuzen van zijn krokodillenleren schoenen. Op de universiteit liep hij ons met een glimlach voorbij, zoals je langs een groep mensen loopt waarin je geen gezichten hoeft te onderscheiden. Windmühle was de verpersoonlijking van de arrogante, succesvolle tolk, die overhemden droeg met een gesteven, opstaande kraag, verschillende talen perfect beheerste en van alle grote instellingen opdrachten kreeg. Het gerucht ging dat zijn stem door een koptelefoon zo in de smaak viel dat hij een erotisch getint aanbod had gekregen van een afgevaardigde uit Liechtenstein. In zijn colleges verwees hij meestal uitsluitend naar zichzelf.

Windmühle stond bij de kassa een belegd broodje af te rekenen. In de buurt van het Nordwest-ziekenhuis was niets behalve een kerkhof, een begrafenisonderneming en een drogist. Ik zat in het cafetaria van het ziekenhuis met een dunne soep voor mijn neus en kon me er niet toe zetten eraan te beginnen, want ik stelde me voor welke bacillen er tussen de te lang gekookte aardappelen en de worteltjes uit blik dreven. Elias lag al twee weken op de orthopedische

afdeling en had nog minstens evenveel tijd voor de boeg. We telden de dagen, afhankelijk van onze stemming waren het er veel of weinig.

Windmühle glimlachte naar me. Ik lachte voorzichtig terug, hij kwam naar me toe en vroeg of hij bij me mocht komen zitten. Alle tafels in de kantine waren vrij. Ik knikte.

‘Volgens mij ken ik u ergens van.’

Ik knikte nog eens.

‘Kan het zijn dat u bij mij college hebt gelopen?’

Hij glimlachte bemoedigend. ‘Waarom bent u gestopt?’ Hij nam een hap van zijn broodje.

Ik zweeg.

‘Russin?’

‘Zoiets.’

Ik wilde erop doorgaan, maar Windmühle maakte een afwerend gebaar en zei: ‘Vertel me liever welke B-talen u hebt.’

‘Russisch, Frans en Engels.’

‘Nog andere?’

‘Geen werktalen.’

‘Maar vast wel C-opties.’

Ik knikte en wist niet wat ik moest zeggen. Windmühle keek me strak aan, ik knikte opnieuw en staarde in mijn kom soep.

Op mijn derde dag in Duitsland ging ik naar school en ik werd meteen twee klassen teruggezet. In plaats van te leren worteltrekken moest ik met waskrijt mandala’s tekenen.

Ik ging met mijn ouders mee naar de vreemdelingendienst en leerde daar dat talen macht betekenden. Wie

geen Duits sprak, had geen stem, en wie het gebrekkig sprak, werd niet gehoord. Of een verzoek werd ingewilligd, hing af van je accent. We zaten te wachten tot boven de zware stalen deur het nummer van mijn ouders oplichtte. De wachttijden waren lang, want de vreemdelingendienst slaagde er zelden in meer dan vijf migranten per dag af te werken en we moesten al uren voor openingstijd in de rij gaan staan om zelfs maar aan de beurt te komen. Ook op ouderavonden, een uiterst vernederende bedoening, zat ik met bloempotkapsel, dikke brillenglazen en een beugel naast mijn moeder op de gang. Ik staarde naar mijn schoenen en schaamde me beurtelings voor mezelf en mijn moeder. De leraressen Duits, wiskunde en aardrijkskunde waren unaniem van mening dat mijn talenkennis ontoereikend was en ik niet op dit gymnasium thuishoorde. Ongeduldig vertaalde ik de mededeling voor mijn moeder. Het gymnasium dat ik bezocht, kende buitenlanders uitsluitend uit de rechtse *Springer*-pers en van middagprogramma's op tv. Bij mij in de klas zat weliswaar een meisje wier moeder uit Finland kwam en in de parallelklas een jongen met een Nederlandse moeder, maar die droegen geen van beiden kleren van de Aldi en het waren bovendien mormonen. Arabieren, zwarten en Turken had je bij ons op school niet. Ik probeerde mijn klasgenoten na te doen en me van dezelfde kleren en dezelfde hobby's te voorzien als zij, maar we hadden er het geld niet voor. Als de klas onrustig was, kreeg ik de schuld, ook al schaamde ik me zo dat ik niet eens mijn mond opendeed. Drie jaar lang heb ik nauwelijks een woord gezegd. Ik richtte me op een diffuus later. Dag-

dromend bestudeerde ik kaarten, las reisgidsen en maakte lijstjes met dingen die ik onderweg nodig zou hebben. Ik was ervan overtuigd dat alles beter zou worden zodra ik wegging en als fotografe, journaliste of stewardess aan mijn leven zou beginnen. In onze provinciestad had je een Amerikaanse militaire basis en ik overwoog weleens met een soldaat te trouwen, maar ik vond mezelf te lelijk en later hoorde ik dat de vrouwen van die soldaten in Duitsland bleven. Terwijl ik juist weg wilde.

In de voorlaatste klas had ik een lerares Duits die aan haaruitval leed. Dat was onvergeeflijk, zowel voor het lerarenkorps als voor haar minderjarige leerlingen. Als de vernederingen haar te veel werden, gaf ze ze door. Het was een rustige middag in de winter, het licht was vaal en het was benauwd in het lokaal. De lerares Duits gaf ook maatschappijleer, het ging over criminaliteit onder buitenlanders en iedereen was voor de onmiddellijke uitwijzing van criminele buitenlandse elementen. Om precies te zijn ging het over 'het geval Mehmet', een misdadiger die ook ik liever niet tegen zou komen, alleen begreep ik niet wat hem nu eigenlijk onderscheidde van een Duitse crimineel, want hij was in Duitsland geboren, in München opgegroeid en uitsluitend op Duitse, door de overheid bekostigde onderwijsinstellingen opgeleid, hij was alleen niet in het bezit van de Duitse nationaliteit. Mijn lerares had op die vraag een antwoord paraat.

Toen ik de discussie niet meer uithield, pakte ik de knutselschaar uit mijn etui, stond op en liep op de lerares af. Met de schaar in mijn rechterhand ging ik recht voor

haar staan. Op dat moment wist ik dat ik alles kon wat ik wilde. Ik trok de pruik van haar hoofd. Iemand begon hard te lachen toen de bijna kale schedel met een paar slappe haarslierten tevoorschijn kwam. Ze verzette zich niet, maar keek me alleen geschrokken aan. Ik kreeg zelfs medelijden met haar, want zij was ook een slachtoffer, net als ik, maar anders dan zij had ik besloten me te verweren.

Ik werd van school gestuurd. Mijn moeder was verbijsterd, mijn vader geamuseerd en een beetje trots, en ik wist dat alles vanaf dat moment beter zou worden. Eerst wilde ik nooit meer naar school, ik wilde op wereldreis, maar ik had geen geld en ook geen Duits paspoort. Dus ging ik naar een andere school, naar de Max Beckmann-school in Frankfurt, en ik trok in bij Sibel. Ik was toen al zeventien.

Nu sprak ik vijf talen vloeiend en een paar andere zoals lallende partytoeristen hun moedertaal, alleen had ik niets wat ook maar in de verte op vrije tijd leek.

‘Wat doet u hier eigenlijk?’ vroeg Windmühle.

‘Ik bezoek mijn vriend.’

Hij knikte zonder verder naar Elias te informeren, wat ik best vond.

‘En u?’ vroeg ik.

‘Ik zal u mijn kaartje geven. Dan kunt u contact met me opnemen als u iets nodig hebt.’

Windmühle had zijn broodje opgegeten en was al een hele tijd weg toen ik nog steeds met zijn visitekaartje in mijn hand zat.

V.

Het was warm in de kamer en het rook er muf. Elias zei geen woord en ik evenmin. Heinz was een paar dagen geleden ontslagen en Rainer was weg voor onderzoek.

‘Ik zou er een deken overheen leggen als ik kon’, zei Elias.

Ik trok mijn knieën tegen mijn bovenlichaam en legde er mijn hoofd op, zodat ik Elias noch zijn wond zag.

‘Kijk je me pas weer aan als ik beter ben?’

‘Ik kan alleen niet naar je heen kijken.’

‘Waarom niet?’

Ik ijsbeerde door de kamer. Elias volgde me met zijn ogen, die wanhopig stonden en moe. Maar hij was vanbinnen heel en daar benijdde ik hem om. Hij sloeg zijn blik neer.

‘Ik weet niet hoelang ik dat volhou’, zei Elias.

‘Maak je het uit?’

‘Ik kan je niet helpen.’

‘Heb ik om hulp gevraagd?’

‘Waarom vertel je me niet eindelijk wat er met je is gebeurd? Jullie zijn toch in 1996 geëmigreerd, toen het niet meer hoefde.’

‘Niet meer hoefde. Wat weet jij daar nou van?’

‘Precies, wat weet ik ervan?’ herhaalde Elias bitter.

‘Je praat als de vreemdelingendienst’, antwoordde ik.

Hij haalde diep adem en zei: 'Zo kunnen we toch geen relatie hebben?'

'Wat bedoel je? Maak je het uit?' riep ik.

'Nee!'

'Hou dan gewoon je kop.'

Ik rende naar buiten en smeed de deur met een harde klap dicht. Dit gesprek voerden we vaak en het werd iedere keer erger.

Bij de wc's hield ik mijn handen onder de warme waterstraal. Eerst de rug van mijn handen, daarna mijn polsen, en ten slotte stak ik mijn hoofd onder de kraan. Het water druppelde op mijn voeten. Ik overwoog weg te lopen. Binnen twee uur zou ik mijn spullen gepakt kunnen hebben. Ik zou in de meeste landen kunnen overleven. Eigenlijk had ik niets nodig. Ik kon gaan wanneer ik wilde.

Ik ging weer naar binnen. Elias glimlachte en stak zijn hand naar me uit. Ik liep naar het bed toe. De zon stierf aan de hemel en overspoelde de kamer met warm licht.

'Er was eens een kind, en er was een vader. De vader wilde het kind in veiligheid brengen. Naar grootmoeders huis was het tien minuten lopen. Het kind was nog geen zeven en voelde dat er de laatste dagen iets was veranderd, maar het zou niet kunnen zeggen wat. Daar dacht het kind aan toen er een vrouw naast haar neerplofte. Het bloed stroomde langzaam naar de voeten van het kind en de neuzen van de schoenen van het kind kleurden rood. Het bloed was warm en die vrouw was jonger dan ik nu. Het kind veegde het haar uit haar gezicht, op haar wang zat bloed.

Dat is nog goed afgelopen, zei haar grootmoeder 's avonds laat, toen ze de bloedkorsten van de kinderschoenen waste.'

Elias pakte mijn hand tussen de zijne, drukte er een zoen in en bedekte mijn arm met kusjes. Daarna strekte hij zijn vingers uit naar mijn gezicht, streelde mijn wang en trok me heel dicht tegen zich aan.

VI.

De lucht was donker, op de perrons stonden forenzen te wachten. Groepen scholieren die zich in niets van elkaar onderscheidde, stapten in en uit. De S-Bahn stopte om de twee minuten. Ik kon me niet op mijn systeemkaarten concentreren en observeerde de scholieren. De jongens waren allemaal gekleed volgens de socialewoningbouwmode. De meisjes gebruikten de display van hun mobiele telefoon als spiegel en probeerden hun kapsel te fatsoeneren. De gangsta-peergroup schepte op met Turks-Arabisch pseudo-zinsconstructies, de minderjarigen namen afscheid van hun medescholieren met: ‘Nou dan... *bunun üzerine* doi.’ Open velden, nieuwbouwwijken en perronhuisjes doken nog slechts met onregelmatige tussenpozen op, en ze riepen naar elkaar: ‘Nou doi, hê!’ Huizen en mensen begonnen steeds meer op klef fabrieksbrood te lijken. Ik was blij dat mijn jeugd voorbij was.

Officieel horen wij bij het contingent Joodse vluchtelingen die Joodse gemeenten in Duitsland moesten versterken. Onze emigratie had echter niets met het Jodendom te maken, maar hield verband met Nagorno-Karabach.

Begin 1987 begon in Armenië een campagne met als doel de inlijving van Nagorno-Karabach door de Armeense Sovjetrepubliek. Er woonden in dat gebied toen Azerbeï-

dzjanen en Armeniërs. In Jerevan werden massale demonstraties gehouden, de eerste in hun soort in de Sovjet-Unie. Op 20 februari 1988 maakte het Autonome Gebied Nagorno-Karabach bekend dat het zich had losgemaakt van de Azerbeidzjaanse Sovjetrepubliek. De eerste conflicten braken uit, de eerste Azerbeidzjanen moesten vluchten. De situatie escaleerde. Maar wat er in Soemgait gebeurde, had niemand zien aankomen. Het begon met een kleine demonstratie: naar verluidt waren het vluchtelingen uit Kafan die zich in het centrum van de stad hadden verzameld. De politie greep niet in. De volgende twee dagen werd Soemgait verwoest en veranderde de stad in een levensgevaarlijk oord voor Armeniërs. Groepen vandalen gooiden ruiten in, staken auto's in brand en zochten naar Armeniërs. Huizen werden vernield en leeggeplunderd, de bewoners vernederd, mishandeld, verkracht en vermoord. Sommige mensen werden met bijlen zo toegetakeld dat hun lichaam later niet kon worden geïdentificeerd. De moordenaars konden Azerbeidzjanen en Armeniërs vaak niet van elkaar onderscheiden, er waren geen zogenaamde etnische kenmerken waarop ze konden afgaan en de meeste Armeniërs spraken uitstekend Azerbeidzjaans. Ik was met mijn moeder op weg naar het conservatorium toen de eerste geruchten Bakoe bereikten. We stonden in de rij voor brood en de vrouw voor ons vertelde in het Russisch aan een andere vrouw dat ze de auto van vrienden hadden aangehouden, de inzittenden hadden laten uitstappen en iedereen hadden gedwongen het Azerbeidzjaanse woord voor hazelnoot – *findiq* – uit te spreken. 'Zeg *findiq*!' had-

den de aanvallers volgens haar geschreeuwd. 'Als je *findiq* kunt zeggen, ben je een moslim. Dan is er niets aan de hand.' Mijn moeder legde me uit dat Azerbeidzjanen en Armeniërs dat woord verschillend uitspreken. Het was het enige wat ze me kon uitleggen. Ongeveer dertig mensen kwamen tijdens de pogrom om het leven. Bijna alle veertienduizend inwoners van Armeense afkomst vluchtten weg uit Soemgait.

De maanden en jaren daarna zouden er aan beide kanten nog meer geweld, verdrijvingen, verkrachtingen en pogroms volgen. De kracht van de nationalistische bewegingen nam toe, de status van Nagorno-Karabach bleef onbeslist. Uiteindelijk besloot het Armeense parlement dat Nagorno-Karabach bij Armenië hoorde. Twee dagen later maakten de Azerbeidzjanen officieel bekend dat het gebied van hen was. Armeniërs verlieten Azerbeidzjan en Azerbeidzjanen Armenië, en dat gebeurde maar heel zelden vrijwillig. Wij zamelden kleding en voedsel in voor de vluchtelingen, die steeds talrijker werden. De eerste keer dat ik iemand van mijn leeftijd in de stad zag bedelen, een jongen met twee stompjes in plaats van benen, was ik buiten mezelf, want ik begreep dat hij geen ongeluk had gehad en ook niet zo was geboren. Mijn vader werd als waarnemer naar Karabach gestuurd en we wisten vaak dagenlang niet of hij nog leefde.

De strijd om de macht en de aardolie was toen al lang aan de gang. In Bakoe werd het 'Nationaal Front' opgericht. Het organiseerde bijeenkomsten in fabrieken en kantoren, en het sloeg wapens in, die werden gekocht van Rus-

sische soldaten. Illegaal natuurlijk. Een kalasjnikov kostte honderd dollar, een tank drieduizend. Ook onze buurvrouw werd een felle nationalist. Terwijl zij naar die bijeenkomsten ging, paste mijn moeder op haar zoon Farid.

De haat had niets persoonlijks, hij was structureel. De mensen hadden geen gezicht, geen ogen, geen naam en geen beroep meer – het werden Azerbeidzjanen, Armeniërs, Georgiërs en Russen. Mensen die elkaar hun hele leven hadden gekend, vergaten alles van elkaar. Het enige wat ze onthielden, was de vermeende nationaliteit van de ander.

Op 13 januari 1990 renden aanhangers van het Nationaal Front, vluchtelingen uit de geannexeerde gebieden en vermeende KGB-agenten van de ene Armeense woning naar de andere, ze gingen systematisch te werk, want ze hadden lijsten met Armeense adressen. Hun bezoek betekende plundering, verkrachting, verminking en moord. Ze doodden met messen en stokken. Geregeld viel er iemand uit een raam. Ik mocht het huis niet uit en het werd me verboden vragen te stellen.

Mijn grootvader, die in die tijd bij ons woonde, had donkere ogen, donker haar en geprononceerde jukbeenderen. Toen hij met de tram naar de universiteit reed, waar hij colleges anorganische scheikunde gaf, werd hij voor een Armeniër aangezien en in elkaar geslagen. Drie dagen later stief hij aan een hartaanval. Ik heb hem die ochtend gevonden in zijn lievelingsstoel. Mijn vader deed de deur van de kamer op slot. Het was zijn vader.

Mijn moeder belde in tranen haar moeder op. Ze ruzieden even, tot mijn moeder ophing en zei dat ik me moest

aankleden. Mijn moeder pakte een tas in en gaf hem aan mijn vader. Op straat was het stil, naast sommige huizen lagen stukgeslagen meubels. En glas. Mijn vader trok aan mijn arm, ik moest opschieten. Mijn grootmoeder woonde maar drie straten verder. Toen ik bij haar aankwam, was het met mij en mijn jeugd gedaan.

Op 15 januari 1990 werden Russische troepen rond Bakoe samengetrokken. Onder de bevolking ontstond onrust en bij invalswegen en de toegang tot Russische kazernes werden wegversperringen en barricades opgericht. De invasie moest worden voorkomen. Een paar dagen later blies een eenheid van de KGB de radio- en televisiestations op. Sneeuw op alle zenders. Niemand wist nog iets, we waren overal op voorbereid. Ik hoorde de eerste tanks door de straten rijden. Onze buurvrouw stond in de keuken van mijn ouders te schreeuwen: 'Alle Russen zijn moordenaars.' Mijn vader antwoordde rustig en beheerst: 'Verdwijnt alsjeblieft uit mijn huis.'

Russische scherpschutters schoten op ongewapende mensen, tanks denderden over barricades, over mensen en over een ziekenwagen heen. Honderden mensen verloren die nacht het leven. Een zestienjarig Joods meisje werd in haar eigen woonkamer doodgeschoten omdat haar schaduw op het raam te zien was. Ze bloedde dood op een tapijt met kleuren en ornamenten die typisch waren voor de Kaukasus.

De volgende ochtend demonstreerden tienduizenden voor het presidentiële paleis. Op 23 januari was er een rouwbetoging voor de gevallen 'martelaren', en uitgere-

kend op die dag probeerden mijn ouders mijn grootvader te begraven. Zijn lijk lag al dagen bij ons thuis te vergaan. De beslissing pakte verkeerd uit, de auto van mijn ouders werd aangehouden, ze wilden hen naar buiten sleuren en verweten hun Russische agenten en moordenaars te zijn. De haat richtte zich nu tegen de Russen. Mijn ouders waren in gezelschap van een vriendin die accentloos Azerbeidzjaans sprak en lid was van het Nationaal Front. Zij heeft mijn ouders die dag het leven gered.

Tijdens de volgende veertig dagen van rouw vond een algemene staking plaats. De onafhankelijkheidsverklaring volgde in oktober. Er werden middelen in het leven geroepen om mensen te identificeren en te classificeren, en er werd een nieuwe vlag gehesen: blauw, rood en groen met een witte halvemaaan en een witte, achtpuntige ster. Blauw stond voor de lucht, rood voor de vrijheid en het bloed dat die vrijheid kostte, groen symboliseerde de vruchtbaarheid van de grond – dat leerden we op school. Ik ging pas in december voor het eerst naar school. In de klas trokken we onze jas niet uit en we schreven met handschoenen aan, want de ruiten waren ingegooid. Een stilzwijgend uitgaansverbod lag als een mistlaag over Bakoe en zou tot onze emigratie niet verdwijnen.

In Nagorno-Karabach heerste oorlog. Onze buurvrouw smeekte God vijf keer per dag: ‘Maak dat mijn zoon niet weg hoeft.’ Tevergeefs, twee dagen na zijn achttiende verjaardag werd Farid onder de wapenen geroepen. Mijn moeder gaf hem het warme jack van mijn vader. Farid kwam niet terug en zijn moeder stopte met bidden.